

Stanko Josip
ŠKUNCA

Samostan sv. Antuna

REDOVNIŠTVO U CRKVI ISTRE

Proces jače kristijanizacije istarskog poluotoka zacijelo je počeo u prvoj polovici IV. st. nakon Konstantinovog edikta o slobodi vjera. No nema sumnje da su u nekim gradskim centrima, kao u Poreču i Puli, već krajem III. st. postojale organizirane crkvene zajednice. Nakon proglašenja o slobodi vjera opadao je vjerski žar u zajednicama, pa se kod pojedinaca javlja želja za savršnijim kršćanskim životom po evanđeoskim savjetima.

Početak redovništva stavlja se obično u doba strašnog progonstva cara Decija (249.-251.) kad su se pojedini kršćani povlačili u pustinske predjele, da bi sačuvali vjernost kršćanskim idealima. Začetnikom anahoretizma ili pustinjaštva smatra se sv. Pavao Pustinjak, koga je zatim slijedio još poznatiji sv. Antun Opat. Pustinjake je počeo okupljati i dao im pravilo zajedničkog, cenobitskog života sv. Pahomije (+346.). Ove je redovničke zajednice približio gradovima i dao im nova pravila sv. Bazilije Veliki (329.-379.), koji se smatra ocem istočnog monaštva.

Žar za savršnijim životom i povlačenjem iz svijeta na Zapad je donio sv. Atanazije Aleksandrijski, kad je 340. bježeći pred arijancima, došao u Rim i donio životopis sv. Antuna Opata. Ovaj će životopis utjecati na našeg zemljaka sv. Jeronima Stridonjanina² da pođe putem redovničkog savršenstva na svoj osobni način. Za taj će se život

1 Opširniji prikaz prisutnosti redovnika na istarskom poluotoku dao sam u nastavcima u lokalnom listu „Ladonja“ od VII./2003.-XII./2004.) s nakanom da sve izađe u posebnoj knjižici u izdanju „Juraj Dobrila“, Pazin.

2 Glede dugovječne diskusije o lokalitetu Stridona, na granici ondašnje Dalmacije i Panonije, rodnog mjesta sv. Jeronima, valja reći da se Stridon najvjerojatnije nalazio u zaleđu Riječkog zaljeva, na granici Hrvatske i Slovenije kod mjesta Starod. U prilog tog lokaliteta govori Toma Arhiđakon Splitski u XIII. st. koji je odnekud imao arhivske podatke (Hist. Salonit. c.I.: *Primorska oblast Dalmacija se proteže...sve do Kvarnerskog zaljeva, u kojega se unutrašnjosti nalazi mjesto Stridon na*

konačno opredijeliti nakon susreta sa sv. Hilarijem iz Poitiers-a (+368.), kad je nakon rimskih studija putovao kroz Galiju. Najprije je četiri godine proveo u Kalcidskoj pustinji (373.-377.), a nakon toga će u Rimu (382.-385.) za kršćansko savršenstvo oduševiti i duhovno voditi ugledne rimske gospođe. Zbog poteškoća i nerazumijevanja na koja je nailazio u Rimu povlači se u Betlehem gdje osniva dva samostana, jedan za redovnike, a drugi za koludrice. Tu će se baviti teološkim radom i voditi korespondenciju s mnogim prijateljima na Zapadu.

Iz Jeronimovih pisama saznajemo da je na našim jadranskim otocima živjelo više monaških skupina,³ pa možemo vjerovati da ih je bilo i na otočićima zapadne Istre.

a) Benediktinci

Otac organiziranog zapadnog redovništva bio je sv. Benedikt iz Nursije (480.-545.). Sestra mu se Skolastika smatra začetnicom ženske grane benediktinskog reda. Svim je vjerojatno da je u Istri, kao i na dalmatinskoj obali, bio pokoji samostan istočnog, bazilijanskog, ustrojstva, ali o tome nemamo sigurnih svjedočanstava. Naprotiv prisustvo benediktinaca na istarskom tlu veoma je snažno zasvjedočeno. U Izvodu montekasinske kronike čitamo da je car Justinijan (527.-566.) darovao sv. Benediktu zemlje u Trstu i Puli - *in Histria Terriestriem et Polam.* (OSTOJIĆ, III., 70.)

Možemo vjerovati tradiciji da je na zapadnoj obali Istre već u VI. st. bilo benediktinskih samostana. Takav je bio onaj sv. Marije de Canneto (ili Formose) u Puli s veličanstvenom bazilikom što ju je u doba Justinijana sagradio sv. Maksimilijan, nadbiskup Ravenne, rodom iz Veštra, (posvećena 546.). Iz antičkih vremena potječu zacijelo i samostani sv. Mihovila na Brijegu u Puli (na prostoru današnje gradske bolnice) i onaj sv. Ivana in Prato kod Poreča. (OSTOJIĆ III., 151., 121. i 123.).

granici između Dalmacije i Panonije. Ovo je bio rodni kraj blaženoga Jeronima, odličnog učitelja). To se potvrđuje i činjenicom da je Jeronim poznavao i vodio korespondenciju s ljudima akvilejskog okruga. To mišljenje brani i akad. Mate SUIĆ, *Hijeronim Stridonjanin –građanin Tarsatike*, RAD JAZU., 426., 1986., 213.-272.

3 Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*, ep. XV. Helidoru, str. 132. i 379., Split, 1990. Slično piše u poslanici prijatelju Julijanu: „gradiš samostane i uzdržavaš veliki broj svetih po otocima Dalmacije“, I. MARKOVIĆ, *Izabrane poslanice sv. Jeronima II.*, Zagreb, 1908., 242. U Životu sv. Hilarija kaže: „Kao Egipat tako se i otoci Dalmacije pokazuju kršćanskom puku kao pustinje svetih ljudi u korovima pjevača psalama“.

Znamo je da je Istra crkveno-pravno spadala pod patrijarhat Akvileje. Iako nije bila pošteđena barbarskih pohoda i pustošenja, sasvim je sigurno da u njoj nije bio prekinut kontinuitet crkvenog života. Franci su zauzeli Istru 788. godine. Poznato je da je Karlo Veliki i uz pomoć crkve nastojao učvrstiti svoju vlast, te je na važne crkvene položaje postavljao povjerljive ljude. Takav je bio i akvilejski patrijarh sv. Paulin (+802.), revni obnovitelj Crkve na ovim prostorima. U svrhu obnove crkvene discipline sazvaio je i nekoliko sinoda od kojih je najpoznatija ona u Cividalu 796. godine. U zaključcima te sinode nalazimo vrlo stroge odredbe za obnovu discipline u samostanima.⁴ Od IX. st. možemo i dokumentirano pratiti prisustvo benediktinaca u Istri. Tako saznajemo da su njihovi samostani uživali zaštitu i podršku državnih vladara, kad su se lokalni crkveni ili laički moćnici htjeli dokopati njihovih posjeda. Kao i drugdje u Europi benediktinski je red cvao i u Istri te na drugim našim područjima u XI. i XII. st. nakon dviju reforma toga reda: sv. Romualda, začetnika kamalduleške grane, i opata Hildebranda iz Clunya, kasnijeg pape Grgura VII. Obje su ove reforme imale svoje sljedbenike u Istri. Istra je počašćena i osobnim pohodom sv. Romualda, koji je bježeći pred protivnicima obnove proboravio ovdje nekoliko godina i osnovao ili reformirao nekoliko samostana (PAVAT, 52.; OSTOJIĆ, III., 123.): Sv. Mihovil nad Limom, gdje se i danas može vidjeti njegova spilja i gdje je u XV. st. živio poznati kartograf fra Mauro, sv. Petronila u Dvigradu, sv. Mihovil kod Bala, te, po mišljenju Kandlera, sv. Mihovil nad Pulom, gdje je živio i umro ugarski kralj Salamon (+1087.) (OSTOJIĆ, III., 162.). Ostali samostani, a njih je u Istri bilo pedesetak, pripadali su montekasinskoj kongregaciji. Bili su posijani nadasve uz gradiće zapadne istarske obale, koja je oduvijek bila napučeniji dio poluotoka. Neki su djelovali kao samostalne opatije, a većina su bili priorati raznih opatija sjeverne Italije. Treba također reći da su na ovom prostoru bila i četiri ženska benediktinska samostana, u Kopru, Poreču i dva u Puli.

Tako snažna prisutnost ovog reda u Istri nije mogla ne ostaviti snažan odraz na crkvenom, kulturnom i gospodarskom području. Poznata je benediktinska svestranost; «le benedictin savait tout», govorio je Chautobriand, ili kako su neki zapisali da su benediktinci pokrštavali «cruce et aratro - križem i ralom». Benediktinci su pokrštivali, civilizirali i opismenili barbare, nje govali umjetnost i graditelj-

⁴ *XII centenario del concilio di Cividale (796.-1996.)*, Convegno storico-teologico, Udine, 1998, a cura di Sandro Piussi.

stvo, u svojim skriptorijima spasili klasičnu i staru crkvenu književnost, učili ljude poljodjelstvu, vinogradarstvu, krčenju i pošumljavanju, melioraciji i obrtima. Prepoznati tragove toga rada na ovim prostorima danas, nakon toliko migracijskih turbulencija, vrlo je teško.

Nakon dva plodna stoljeća u XIII. st. benediktinski red počeo je malaksati. Uzroci su višestruki: bogatstvo i gotovo feudalno ustrojstvo samostana, pad discipline, rascjepkanost, prepotencija pojedinih poglavara i dr. Na njihovo mjesto dolaze novi, vitalniji, zemaljskim brigama manje opterećeni, tzv. prosjački redovi.

b) Templari i ivanovci

U Istri su u XII. i XIII. st. imali svoje samostane, imanja i hospicije i viteški redovi templara i ivanovaca. Njihovi lokaliteti u Puli (sv. Ivan na Veloj livadi (Prato grande) i hospicij kod Nimfeja, u blizini Arene), na Božjem polju kod Vižinade i u Izoli pružali su konak i utočište brojnim hodočasniciima i križarima na putu za Sv. Zemlju i u povratku. Spomenute lokalitete najprije su držali templari, a po njihovu ukinuću (1312.) vitezovi sv. Ivana – ivanovci. Njihove su samostane u XV. st. naslijedili noviji redovi.

c) Pavlini i augustinci

Braća sv. Pavla Pustinjaka – pavlini – koji su u Hrvatskoj dali svoj veliki doprinos na vjerskom, kulturnom i gospodarskom polju, u Istri su djelovali među hrvatskim pučanstvom srednje i sjeveroistočne Istre (sv. Petar u Šumi, Čepić, Plomin, Barat i Motovun) i njegovali glagoljašku knjigu. U XVIII. st. postojala je posebna Hrvatsko-istarska provincija sa samostanima Istre i Senjsko-modruške biskupije. Pavline je ukinuo car Josip II. 1786. (KULTURA PAVLINA U HRVATSKOJ, 1989.). Održali su se jedino u Poljskoj, odakle su se 1993. vratili u Sv. Petar u Šumi. Pustinjaci sv. Augustina djelovali su na par lokaliteta u Istri od XV. do pred kraj XVIII. st. i bili dobri pomoćnici mirskog klera u pastoralnom radu. Nalazimo ih u Puli (Gospa od Milosrđa), kod Poreča (Sv. Ivan na Pučini), te pojedinačno na nekim otočićima (Veruda i dr.) Poznat je bio njihov samostan sv. Jeronima u Rijeci.

d) Serviti

Prosjачki redovi pojavili su se u XIII. st. kao reakcija na svjetovnu moć i bogatstvo Crkve. Puni evanđeoskog žara, pokretljivi, lišeni materijalnih dobara, prilagodljivi potrebama Crkve, prihvaćeni od Božjeg naroda, pojavili su se u vrijeme dualističkih hereza (katari, patareni, bogumili), ali su, za razliku od spomenutih, naglašeno izražavali poslušnost papi i crkvenom učiteljstvu. U ove ubrajamo Sluge Marijine ili servite, dominikance i franjevce.

Sluge Marijine – serviti – njegovali su studij, izdavali knjige, propovijedali i vodili župni pastoral. U Istri su dosta prisutni od XIV. do XVIII. st. i to u Kopru, Izoli, Umagu, Motovunu i u Rovinju (sv. Katarina).

e) Red propovjednika – dominikanci

Imali su za cilj da evanđeoskim životom i propovijedanjem suzbijaju dualističke i druge heretičke sljedbe. Isticali su se kao teolozi, učitelji, propovjednici i čuvari vjere. U Istru su došli u XIII. st. i bili su podložni provinciji Lombardiji, osim kraćeg vremena (1378.-1392.) kad su bili pod Dalmacijom. Nisu ostavili jače tragove na ovom području. Znamo da su bili prisutni u Kopru, u Poreču i kraće vrijeme na otočiću Verudi. U XVII. st. susrećemo dobrog teologa mg. o. Hijacinta Dimitrovića, koji je neko vrijeme predavao teologiju kandidatima za svećeništvo u Porečkoj biskupiji i obilazio Istru kao pučki misionar.

f) Franjevci konventualci i opservanti

Mala braća su od XIII st. do danas prisutni na istarskom poluotoku više od svih drugih redovnika. Stoga je i razumljivo da su dali značajan doprinos vjeri i kulturi Istre, gdje su ostavili i najjače tragove. Trajno su pripadali hrvatskoj provinciji, koja se od 1230. do 1393. nazivala «Provincia Sclavoniae», a zatim Provincija Dalmacije sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru⁵. Za ilustraciju kako se iz središta kršćanstva gledalo na Istru u XIII. st. spomenimo da god. 1228. papa Grgur IX. jednim pismom javlja «biskupima Istre, Dalmacije i Slavonije» (*episcopis Istriae, Dalmatiae et Sclavoniae*) da je Franju Asiškoga proglasio svetim, iz čega se, dakle, vidi da se taj prostor promatrao kao jedna etnička i govorna cjelina. Najstariji franjevački

5 D. FABIANICH, *Storia dei fratri minori*, I., Zadar, 1863., 407.

samostani, osnovani u prvoj polovici XIII. st., bili su u Trstu, Kopru, Piranu, Poreču i Puli. Ovi su zajedno sa samostanima u Milju (ili Mulju) i Balama iz XIV. st. sačinjavali Istarsku kustodiju, manje upravno područje unutar Provincije Sklavonije, odnosno Dalmacije. U ovo vrijeme franjevci su djelovali kao propovjednici, pomoćnici u pastoralu i kao čuvari vjere. Neki su ostavili jake tragove svetosti ili učenosti kao, bl. Oton iz Pule, bl. Julijan iz Bala i bl. Monald iz Kopra, kojega je teološka «Summa» poznata kao priručnik na franjevačkim učilištima. Iz Istre su bili mnogi provincijali, učitelji teologije, vrsni propovjednici i čuvari vjere.

Tridesetih godina XV. st. u Dalmatinskoj se provinciji razbuktao tzv. opservantski pokret s težnjom za prvotnim siromaštvom. Prvi takvi samostani u Istri mogli su biti onaj u Balama i Sv. Matej u Puli, kome je, nažalost, izbrisana memorija. Ovu reformu u Istri je jače potakao polovicom XV. st. sv. Ivan Kapistran, utemeljitelj samostana na otočiću sv. Andrije kod Rovinja (Crveni otok) i sv. Bernardina kod Pirana. Novi su još samostani osnovani u Pazinu, sv. Ana u Kopru, sv. Marija na Verudi kod Pule, i u Vrsaru, Kratkotrajno su opservanti bili u Motovunu i na sv. Jeronimu kod Brijuna. God. 1700. došli su iz Venecije u Rovinj franjevci reformati. Konventualci su krajem XV. st. osnovali još samostan u Labinu.

Većinu franjevačkih i drugih samostana suprimirala je Napoleonova uprava u našim krajevima 1806. Od svih samostana u XIX. st. održali su se opservanti Kopru i Pazinu, reformati u Rovinju i konventualci u Piranu.

Malo tko znade da su u Istri nekoliko stoljeća djelovali i naši franjevci trećoreci, zvani glagoljaši, i da su kroz cijelo to vrijeme, od polovice XV. st. do 1806., njegovali staroslavensku službu Božju na mješovitom području zapadne Istre. Tako su oni glagoljali u svojim crkvama u Kopru, Vižinadi i Novigradu. (ISTARSKA DANICA 1993., 44.-61.)

U XX. st. pod Italijom konventualcima je vraćen samostan sv. Franje u Puli, a 1940. osnovali su mali samostan sv. Josipa, koji su napustili, te 1990. sagradili novi samostan na Medulinskoj cesti. God. 1920. talijanski franjevci (OFM) došli su u Šijanu kod Pule. Nekoliko godina kasnije osnovali su sirotište kod Arene, gdje su 1931. sagradili veliku crkvu, a 1934. i samostan sv. Antuna. Nakon rata franjevci provincije sv. Jeronima vratili su se u Istru te preuzeli samostane u Puli, Rovinju i Pazinu.

Nije lako danas procijeniti koliko su svi ovi redovi doprinijeli vjeri, kulturi i formiranju identiteta Istre iz nekoliko razloga: neki su se redovi već davno ugasili na ovim prostorima; istarski poluotok, posebno zapadni dio, smješten na granici dviju civilizacija, slavenske i romanske, pretrpio je kroz stoljeća najveće migracijske procese prouzročene ratovima i kužnim bolestima; neki su redovi imali svoje centre u Italiji, pa su podržavali i njegovali talijansku kulturu, a neki hrvatsku, jer su im središta bila u Hrvatskoj. Izgleda da se franjevačka provincija sv. Jeronima iz Dalmacije najbolje uklopila između ova dva svijeta njegujući i upotrebljavajući prema potrebi i hrvatski i talijanski jezik. Tako se Rovinjanin fra Pavao Pelizzer (1600.-1691.) odlično snalazio među našim ujacima u Bosni kao generalni vizitator i o tome ostavio zanimljivi putopis.⁶ Možda bismo u središnjoj Istri, gdje je najmanje bilo migracijskih poremećaja pučanstva, gdje su dugo djelovali pavlini, a posebno i kontinuirano pazinski franjevci na vjerskom i kulturnom polju, mogli najlakše prepoznati duhovne blagodati redovničke prisutnosti. Valja, dakako, priznati da su u Pazinu (austrijska Istra) više stoljeća djelovali fratri iz sjeverne Hrvatske i Slovenije.

I na kraju treba reći da je ovo samo letimični pogled na bogatu povijest redovništva i njihovu djelatnost u Istri.

6 Starine, JAZU, 23., 1890., 1.-38.

Literatura:

1. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. III., Split, 1965.
2. Paolo Naldini, *Corografia ecclesiastica di Giustino-poli*, Venezia, 1700.
3. F. Polestini, Monasteri della diocesi di Parenzio MCCCLIX., tiskano u „*Boletino d' arte del Ministero dell' Educazione nazionale*“, Maggio, 1930.
4. Mario Pavat, *La riforma del clero a Parenzo e Pola*, Roma, 1960.
5. Luigi Parentin, *Il francescanesimo a Trieste e in Istria*, Trieste, 1982.
6. Stanko Josip Škunca, *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri- Opservantska obnova i samostani Provincije sv. Jeronima*, Split, 1999.
7. Ljudevit Anton Maračić, *Maleni i veliki –franjevci konventualci u Istri*, Zagreb, 2001.
8. *Kultura pavlina u Hrvatskoj: 1244.-1786.*, ur. Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević, Zagreb, 1989.

REDOVNIŠTVO U CRKVI ISTRE

Stanko Josip Škunca
**Redovništvo
u Crkvi Istre**

Ključne riječi: redovnici, samostani, utemeljitelji, benediktinci, viteški redovi, serviti, pavlini, augustinci, prosjački redovi, dominikanci, franjevci

Cilj ovog rada je ukratko prikazati doprinos crkvenih redova u izgradnji duhovne i kulturne fizionomije Istre. Do sada nitko nije dao cjelovit prikaz redovništva u Istri, iako za neke redove ima nešto literature. Autor u kratkim linijama opisuje povijest prisutnosti različitih crkvenih redova na istarskom poluotoku. Stavlja ih u određenu povijesnu epohu, navodi njihove lokalitete, opisuje njihovu djelatnost i donosi pokoju znamenitiju ličnost.

U Istri su benediktinci djelovali od VI. st., najviše u XI. i XII. st. da bi u XV. bili već utrnuti. Ovdje su u XI. i XII. st. imali nekoliko lokaliteta templari i ivanovci. Skromnija je bila prisutnost kanonika sv. Augustina, a izraženija Reda Marijinih slugu – servita i Reda braće sv. Pavla – pavlina koji su bili glagoljaši. I dominikanci su bili prisutni u Istri, ali je njihova djelatnost slabo istražena. Najsnažnije i najduže, do danas, su u Istri djelovali franjevci obiju grana, konventualci i opservanti provincije sv. Jeronima, koji su se znali prilagođavati prilikama u dvojezičnom ambijentu.

Ovdje su s nekoliko lokaliteta bili prisutni i franjevci samostanski trećoredci, glagoljaši.

GLI ORDINI ECCLESIASTICI PRESSO LA CHIESA ISTRIANA

Parole chiave: religiosi, conventi, fondatori, benedettini, ordini cavallereschi, serviti, paolini, agostiniani, ordini mendicanti, francescani

Lo scopo di questo lavoro è presentare in breve il contributo degli ordini ecclesiastici nella formazione della fisionomia spirituale e culturale dell' Istria. Infatti, non esiste nulla di scritto che riassume unitariamente la problematica di questa materia, benché alcuni ordini (o benedettini e i francescani) siano meglio conosciuti. L'autore in brevi linee descrive la storia dei diversi ordini ecclesiastici nella penisola istriana. Li pone nell'ambiente storico, designa le loro località, attività e menziona alcune persone distinte. In Istria l'ordine benedettino era presente dal VI.

al XV. Sec. I cavalieri del Tempio e di S. Giovanni avevano i loro conventi e ospizi negli XI. e XII. Sec. I serviti erano abbastanza operosi, un po' meno i canonici di S. Agostino e i domenicani. Per un tempo piu' lungo (dal XIII. Sec. fino ad oggi) e con maggiore influsso in questa terra lavorano i francescani dei due rami, conventuali e osservanti. L' amministrazione napoleonica ha soppresso la maggior parte dei conventi tra i quali francescani di terzo ordine che vi erano presenti in tre località.